

Roberto Casati és Achille Varzi:

*Lyukak*¹

A lyukak érdekes esettanulmányként szolgálnak az ontológusok és az episztemológusok számára. A naiv és pallérozatlan világleírások a szokásos, anyagi tárgyak mintájára a lyukakat is vonatkoztatási objektumokként kezelik. ('A sajtban annyi lyuk van, ahány süti a dobozban.'). És sokszor hivatkozunk a lyukakra, amikor oksági kölcsönhatásokkal akarunk elszámolni, vagy bizonyos események bekövetkezését megmagyarázni. ('Azért folyt ki a víz, mert lyukas a vödör.'). Vagyis *prima facie* van bizonyítékunk az efféle entitások létezésére. Ennek ellenére lehet érvelni amellett, hogy a lyukakra való hivatkozás csupán *façon de parler*, vagyis hogy a lyukak nem mások, mint pusztán *entia representationis*ok, *mintha*-entitások, kitalációk.

1. Problémák

„– *Lyuk sincs? – dörmögte a sziklaevő. – Nem, lyuk sincs – a lidérc szemlátomást egyre gyámoltalanabb lett –, egy lyuk mégiscsak valami. De ott semmi sincs.*”²

A lyuk-ábrázolások – függetlenül attól, hogy helyesek-e – közhelynek tűnnek az emberi kognícióban. Az emberek a lyukak láttán nem csak benyomásokra tesznek szert, hanem megalkotják az ezeknek megfelelő fogalmat, ami hagyományos nyelvekben rendszerint főnévként lexikálódik. (Egyes nyelvek még a lyukak különböző típusait is megkülönböztetik; például titkos *odúkat* és átlátszó *perforációkat*.) Továbbá fejlődés-lélektani adatok igazolják, hogy a

¹ A fordítás alapjául szolgáló szöveg: Roberto Casati, Achille Varzi: Holes. In Edward N. Zalta (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2003 Edition)*. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2003/entries/holes/>>.

² Michael Ende: *A végtelen történet*. (Hárs Ernő fordítása.) Árkádia, Budapest, 1985. 23. o.

kisbabák ugyanolyan könnyedén képesek lyukak felismerésére, megszámlálására és követésére, mint a sütikhez és bádogdobozokhoz hasonló, paradigmaticusan materiális objektumok felismerésére, megszámlálására és követésére³. Ezek a tények nem bizonyítják, hogy a lyukak és a materiális tárgyak azonos pszichológiai alapon állnak, nem is beszélve a metafizikai alapról. De jelzik, hogy a lyuk fogalma kiemelkedő fontossággal bír a hétköznapi világképünkben, különös tekintettel a tér-időbeli világképre.

Ha a lyukak valamiféle entitások, akkor tér-időbeli konkrétumoknak tűnnek, hasonlóan a sütikhez és a bádogdobozokhoz, és eltérően a számoktól vagy az erkölcsi értékektől. Úgy tűnik, határozott alakjuk, méretük és helyzetük van. ('Ezeknek a dolgoknak van szülőhelye és története. Megváltozhatnak és különféle dolgok történhetnek velük.'⁴) Másfelől ha a lyukak konkrétumok, akkor *sui generis* konkrétumok. Ugyanis a lyukak immateriális konkrétumok – *semmiből vannak*, amennyiben ez lehetséges. Ez pedig számos talányhoz vezet. Például:

1. Nehéz megmagyarázni, hogy miként vagyunk képesek ténylegesen észlelni a lyukakat. Ha az észlelés az okságon alapul, ahogy Locke hangoztatta (*Értekezés*, II-viii-6), az okság pedig a materialitáshoz kapcsolódik, akkor immateriális dolgok nem képezhetik kauzális sorok forrását. Vagyis az észlelés oksági elmélete nem vonatkozna a lyukakra. A lyukak látásakor minket ért benyomások ebben az esetben valamiféle rendszeres illúziót képeznének, hacsak nem utasítjuk el az észlelés kauzális leírását.
2. Nehéz megadni a lyukak azonosítási kritériumát – sokkal nehezebb, mint a szokásos, materiális tárgyak esetében. Mivel a lyukak immateriálisak, nem adhatunk számot az azonosságukról az őket alkotó anyag segítségével. De ugyanígy nem támaszkodhatunk a lyukak materiális „hordozójának” (a lyuk körülötti anyag) azonosság-

³ N. Giral, P. Bloom: How Special Are Objects? Children's Reasoning about Objects, Parts, and Holes. *Psychological Science* (2000) 11: 503-507. o.

⁴ D. R. Hofstadter, D. C. Dennett: *The Mind's I. Fantasies and Reflections on Self and Soul*. New York: Basic Books, 1981, 6-7. o.

feltételeire sem, mert elképzelhetjük, hogy – részben vagy egészen – megváltoztatjuk a hordozót, anélkül, hogy bármiféle hatást gyakorolnánk a lyukra. És nem támaszkodhatunk a lyukak „hordozottjának” (a lyukban lévő valami) azonosság-feltételeire sem, mert kiüríthetjük a lyukat – bármi töltse is meg részben vagy egészen –, az mégis érintetlen marad.

3. Nehéz megállapítani a lyukak magyarázati relevanciáját. Egy védhető álláspont szerint minden esetben, amikor egy fizikai kölcsönhatást a lyuk fogalmának segítségével magyarázunk, adható olyan magyarázat, amely csupán materiális tárgyakra és azok tulajdonságaira hivatkozik. (Azt, hogy a víz kifolyt a vödörből, magyarázhatjuk a víz folyékonyságára vonatkozó tényekkel, valamint a vödör fizikai és geometriai sajátosságainak precíz leírásával.) Vajon nem elégségesek az utóbbi magyarázatok?

A lyukak kétes státusából további problémák származnak a figura/alap-megjelenítők esetében⁵. Így például noha úgy tűnik, hogy az ember ugyanolyan pontosan képes felismerni a lyukak alakját, mint más, közönséges tárgyakét⁶, a lyuk által vizuálisan kitöltött tartomány rendszerint a hordozó háttéréhez tartozik, és vannak bizonyítékok arra nézve, hogy a háttér-tartományokat nem úgy jelenítjük meg, mint amik formával rendelkeznek⁷. Hogy is festene tehát egy lyuk alakja, már amennyiben létezik ilyesmi?

2. Elméletek

Ezek a nehézségek – a *horror vacui* néhány formájával együtt – oda vezethetik a filozófust, hogy a lyukakkal kapcsolatban a naiv materializmussal szemben

⁵ P. Bozzi: Osservazione su alcuni casi di trasparenza fenomica realizzabili con figure a tratto. In G. d'Arcais (szerk.): *Studies in Perception: Festschrift for Fabio Metelli*, Milan/Florence: Martelli-Giunti, 1975, 88-110. o.

⁶ N. Rolf, S. E. Palmer: Of Holes and Wholes: The Perception of Surrounded Regions. *Perception*, (2001) 30: 1213-1226. o.

⁷ M. Bertamini, C. J. Croucher: The Shape of Holes. *Cognition* (2003) 87: 33-54. o.

inkább az ontológiai szűkmarkúságot részesítse előnyben. Számos lehetőség felmerül:

- A. Fenntarthatjuk, hogy lyukak egyáltalán nem is léteznek, ha amellet érvelünk, hogy a lyukakkal kapcsolatos valamennyi igazság feloldódik a lyukas tárgyakkal kapcsolatos igazságokban⁸. Ez a felfogás megköveteli, hogy megadjuk a szisztematikus módját annak, hogy miként lehet bármely lyukakról szóló mondatot egy olyan mondattal körülírni, ami nem utal vagy vonatkozik lyukakra. Például a ‘Lyuk van ...ban’ kifejezést felfoghatjuk a ‘... lyukas’ vagy a ‘... rendelkezik egy lyuk-szegélyező résszel’ kijelentések puszta nyelvtani változataként. (Kérdés: Megtervezhető-e egy olyan nyelv, amely tartalmazza az összes szükséges állítmányt? Lehetséges valamennyi, lyukkal kapcsolatos nominális szerkezetet denominalizálni? Vesd össze: ‘A fogban lévő lyuk kisebb volt, mint a fogorvos legfinomabb szondája.’⁹)
- B. Fenntarthatjuk hogy igenis léteznek lyukak, de a látszattal ellentétben nem immateriális entitások¹⁰. Mondhatjuk például, hogy a lyukak végső soron materiális létezők – amennyiben a hétköznapi világnézet által a lyukak anyagi hordozóinak tekintett dolgok felszínét képezik. Ahol lyuk van, ott lyuk-perem is van, ahol lyuk-perem van, ott lyuk is van; ezen álláspont szerint a lyuk-perem *maga* a lyuk. (Kérdés: Ez a nézet megköveteli, hogy számot adjunk bizonyos állítmányok és prepozíciók módosult jelentéséről. Mit jelentene a ‘bent’ és a ‘kint’? Mit jelentene ‘kitágítani’ egy lyukat?)
- C. Más részről felfoghatjuk a lyukakat anyagi hordozóik „negatív” részeként is.¹¹ Ezek szerint egy fánk valamiféle hibrid, mereológiai

⁸ F. Jackson: *Perception. A Representative Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

⁹ P. Geach: *What Actually Exists*. Proceedings of the Aristotelian Society, kieg. köt. (1968) 42: 12. o.

¹⁰ D. K. Lewis, S. R. Lewis: Holes. *Australasian Journal of Philosophy* (1970) 48: 206-212. o. Újranyomva in D. K. Lewis: *Philosophical Papers*. 1. köt., New York: Oxford University Press, 1983, 3-9. o.

¹¹ D. D. Hoffman, W. A. Richards: Parts of Recognition. *Cognition* (1985) 18: 65-96. o.

aggregátum lenne – a pozitív térszta és a közepén található negatív darab mereológiai összege. (Ez szintén feltételezi, hogy képesek legyünk elszámolni bizonyos beszédmódok megváltozott jelentésével. Például lyukat csinálni azt jelentené, hogy hozzáadunk egy részt; ha pedig egy tárgyból el akarnánk tüntetni a lyukat, akkor – a hétköznapi szóhasználattal ellentétben – el kéne vennünk belőle egy darabot.)

- D. Továbbá kezelhetjük a lyukakat valamiféle „zavarként”.¹² E szerint a lyuk ugyanúgy egy tárgyban (a lyuk „médiumában”) van, ahogy a csomó a kötélben vagy a hullám a szőnyegben. (Akárhogy is, az efféle entitások metafizikai státusa tisztázásra szorul. Simons azt javasolja, hogy olyan husserli értelemben vett pillanatokként gondoljuk el őket, amelyek folyamatosan változtatják az alapjukat.¹³ Ez azonban inkább a csomók és a hullámok esetében alkalmazható, mint a lyukaknál.)

Más részről fennáll a lehetőség, hogy névértéken vegyük a lyukakat. Valamennyi ilyen kísérletnek képesnek kellene lennie rá, hogy – az egyes pontban, a lyukak mint *sui generis*, immateriális konkrétumok vonatkozásában említett általános jellemzőkön kívül – számot adjon egyéb, kiegészítő sajátosságokról is¹⁴. Többek között:

- a. A lyukak a tér tartományaiban helyezkednek el, de nem azonosak azokkal. (A lyukak mozoghatnak, ahogy ez meg is történik minden egyes alkalommal, amikor megmozdítunk egy darab emmenthali sajtot; ezzel szemben a tér tartományai nem mozoghatnak.)
- b. A lyukak ontológiai szempontból élősködők: mindig valami másban vannak és képtelenek az elszigetelt létezésre. (‘Nem létezik olyasmi, hogy a lyuk önmagában.’¹⁵)

¹² T. Karmo: Disturbances. *Analysis* (1977) 37: 147-148. o.

¹³ P. Simons: *Parts. A Study in Ontology*. Oxford: Clarendon Press, 1987. 308. o.

¹⁴ R. Casati, A. C. Varzi: *Holes and Other Superficialities*. Cambridge, MA: MIT Press (Bradford Books), 1994.

¹⁵ K. Tucholsky: Zur soziologischen Psychologie der Löcher (Kaspar Hauser néven), *Die Weltbühne*, March 17, 1931., 389. o.; Lásd még in M. Gerold-Tucholsky, F. J. Raddatz (szerk.): *Gesammelte Werke*. Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1960., 9. köt., 152-153. o. Angolul: *The*

- c. A lyukak kitölthetők. (Nem semmisítjük meg a lyukat azzal, hogy kitöltjük. Nem hozunk létre új lyukat azzal, hogy eltávolítjuk a tartalmát.)
- d. A lyukak mereológiaiilag struktúráltak. (Vannak részeik, és állhatnak egymással rész-egész relációban; jöllehet a hordozóikkal nem.)
- e. A lyukak topológiaiilag osztályozottak. (A felszíni üregeket megkülönböztetjük a titkos odúktól; ahogy a nyílt perforációkat is az egymásba gabalyodó alagutaktól.)

A lyukak rejtélyes teremtmények. A kérdés, hogy alávessük-e őket Ockham borotvájának, más entitásokra redukáljuk, esetleg névértéken vegyük őket, annak az általános kérdésnek egy speciális esete, amit a filozófusoknak a hétköznapi világgép ontológiájának vizsgálata során kell feltennie.

Polgárdi Ákos fordítása